

Vår tids hypernationalism och den mörka energin

Hannes Nykänen

(Anförande vid Korpo filosofidagar 22.7.2017)

Är vår tid 'mörkare' än förflutna epoker? Jag ser inte hur det skulle vara möjligt att avgöra huruvida en viss historisk epok är moraliskt sett mörkare än en annan. Men i den tid man lever i kan man se hur mörka politiska tendenser seglar i medvind och får praktiska konsekvenser som är ohyggliga. Vi kan inte en gång för alla göra oss av med de här mörka tendenserna; de är alltid närvarande och de gör sig gällande då vissa grupper av människor låter sin destruktiva smärta flöda över och då de lyckas med att få den här reaktionen att sprida sig. Vi kan inte i någon generell mening göra oss av med människans destruktiva tendenser men vi kan få en betydligt större förståelse för deras 'dynamik'. Dessutom menar jag att om det finns någonting sådant som meningen med livet så skulle det i så fall vara att få syn på sin egen destruktivitet. Det här förutsätter att man är färdig att ompröva alla så kallade moraliska sanningar och många andra därtill. Jag ska i dag ta en titt på ett begrepp, så långt som det nu är adekvat att tala om begrepp, som hör till de mer problematiska, nämligen nationalism. Det förefaller vara ganska självklart att nationalism på något sätt hänger samman med socialitet.

Tanken att socialitet är den mest centrala positiva kraften i oss människor är kanske den äldsta och mest fruktansvärda myten som vi sitter fast i. Den har tett sig så självklar att man tidigare knappast ens var medveten om begreppet kollektivitet – enbart vissa uppenbart kusliga sidor av den, som t.ex. skockbeteende. I dag är vi i viss utsträckning medvetna om kollektivitet och vi tänker oss t.ex. att kollektivets form är kultur som i sin tur betyder 'allting' för oss utan att vi alls har funderat på vad det här betyder. Kanske man föreställer sig att avsaknaden av socialitet och kultur är något slags primitivt, kaotiskt tillstånd av godtyckligt våld; ett slags naturtillstånd. Kollektivitet och kultur blir här motsatsen till natur. Men tänk om motsatser kan vara motsatser enbart i samma tänkesätt?

Hur som helst, jag vill visa på vilket sätt insikten om hur korrupt vår dragning till kollektiviteten är, är människans viktigaste moraliska uppgift – eller jag försöker alltså peka på en sida av det här.

I sin skenbart positiva form visar sig dragningen till kollektivitet som ett visst behov av gemenskap, rötter, identitet, samhälle, tillhörighet, socialitet. Vi brukar ta det för givet att 'vi behöver gemenskap...', att 'vi behöver gemensamma traditioner, ritualer, symboler, institutioner...'. Det som är slående här är att vår känsla för varandra har blivit helt sammanblandad med kollektivitet. Det att vi betyder för varandra uppfattas självklart vara någonting socialt och någonting som kan beskrivas som ett behov. Vi säger att 'vi behöver varandra'. Lumpenhet i det här synsättet tycks ha undkommit de flesta.

Jag tänker alltså att nationalism utgör en form av kollektivitet. Nationalismens betydelse har på senare tid ofta marginaliserats av forskare. En orsak är att det tycks vara omöjligt att ge någon välfungerande definition på begreppet nationalism. Men det här är nog att dra en något förhastad slutsats. Det finns inte heller någon välfungerande definition på kollektivitet men det skulle väl ändå inte falla någon in att betvivla att det fanns någonting sådant som kollektivitet därför att det är svårfångat?

En annan orsak till att nationalism har ifrågasatts av historiker är att nationalistiska idéer tycks kunna spåras till slutet av 1700-talet – till Herder och den tidiga, tyska romantiken. Jag tycker att det vore tanklöst att säga att nationalism bara är ett påfund av romantiken. Jag vill alltså inte säga att nationalism är en illusion. Men att det finns någonting sådant som nationalism betyder inte att det är någonting som har en god mening. Som jag har antytt så tänker jag mig att nationalism är en form av kollektivitet och att genom att klargöra – eller rättare; avslöja – innebörden i kollektivitet kommer vi att samtidigt avslöja innebörden i nationalism.

Fram till rätt nyligen var filosofin överlag helt fokuserad på individen. Det som ansågs vara givet förutom individen var en kosmisk ordning av något slag – sedan medeltiden var det förstås den kristna, kosmiska ordningen som ansågs given. Tanken var att då vi människor tänker sanningsenligt så handlar det om sådant som är oss 'givet' av Gud och metafysiken: sanningen 'bara finns' 'där ute' som essenser eller rationalitet. Om en mänska använder sitt förnuft så får hon kunskap om sanningen. ('The Truth is out there' som agent Moulder säger i X-files.) Sanningen var en fråga om *överensstämmheten mellan individens tankar och den väsentliga ordningen*. Att tänka väl och sanningsenligt var att tänka i enlighet med den givna ordningen. Religionen har betonat tro, nåd och köpsläende med skuld och sådant – medan tänkandet, till synes, har varit mer underordnat.

Hur kommer det sig att en så fånig världsbild så länge – och i stor utsträckning ännu i dag – har en sådan utbredning? Att svara på den här frågan innebär också att man får fram fånigheten – men det kusliga i den kommer kanske att överskugga det fåniga.

I den gamla världsbilden är kollektiviteten så förträngd att den helt har projicerats på 'världen som sådan' och på Gud och gudar. Kollektivets föreställningar togs för kosmiska sanningar. Man kunde säga att kollektiviteten ännu befann sig på sitt infantila stadium, där dess högsta värderingar uppfattades som kosmiska sanningar – så där som småbarn som ser en traktor som råkar vara blå utgår ifrån att traktorer är blå. Det bisarra är att i den här världsordningen ligger den 'väsentliga' verkligheten bortom sinnena. Sinnevärlden är bara en godtycklig reflektion av den väsentliga verkligheten. Vem vet om sinnevärlden alls finns? har det frågats i filosofin och i österländska religioner. Sanningen 'där ute' uppfattas vara ett slags extern auktoritet som just p.g.a. sin externa natur kan ifrågasättas om man tar avstamp i det som brukar uppfattas som mänskösinnets subjektivitet. Den här subjektiviteten i sin tur är helt och hållet en kollektiv idé. Man tänker förstås gärna att det subjektiva; det individuella, är motsatsen till kollektivitet, men som sagt: motsatser uppstår i ett givet sätt att tänka. Men att man inte vill se det här är en del av tänkesättet.

Det finns en mycket lockande ansvarslöshet i den här världsordningen: du bara gör som du har blivit tillsagd eller, om du är filosofiskt lagd, följer de väsentliga instruktionerna som tänkandet ger dig eller, om du är religiös, tror på de religiösa dogmerna, så går allt väl – eller åtminstone har du gjort ditt.

I den här barnsligt ansvarslösa världsordningen har en del filosofer rört om. Här är Hegel en av de viktiga. Det som händer med Hegel är att han avfärdar tanken om tidlösa essenser och sanningar och gör i stället sanningen till en historisk-social process. Kollektivet, i form av staten, är den plats där sanningen historiskt sker. Hans begrepp om världsanden kunde sägas vara det första uttrycket för en global socialitet. Kort uttryckt kunde man säga att Hegel sammanför individens ansvar med kollektivets ansvar. Individens samvete tar på sig

samhällets etiska synsätt men samtidigt ansvaret för innebörden i de här synsätten. Kollektivets lagar är inte längre yttre auktoriteter som man 'bör' lyda utan i princip uttryck för individens egna, reflekterade etiska värderingar.

Några decennier före Hegels viktigaste verk hade Johann Gottfrid Herder myntat det man kunde kalla nationalistiskt tänkande. En del historiker och filosofer har påstått att nationalismen helt enkelt är en skapelse av Herder och andra *Sturm und Drang* filosofer. Att de tänker så här är på ett sätt förståeligt men samtidigt nog helt åt skogen. Vi ska inte gå närmare in på vare sig Herder eller Hegel men det som skedde i deras tänkande är en ny artikulering av sådant som tidigare hade uppfattats i termer av metafysik och religion. Då det socialas centrala roll uttalas, görs explicit, som hos Hegel, så kommer vi litet närmare pudelns kärna – men inte så som Hegel tänkte sig.

Efter Hegel har tankar om det sociala tagit sig ett otal olika former, men en alldeles dominerande trend har varit att det sociala på något sätt antas utgöra grunden för all förståelse, för moral och för språket. Det har funnits en kontrovers mellan social konstruktivism och biologisk betingning, där humanister talat för det förra medan biologer och evolutionpsykologer har talat för det senare. Numera har också många evolutionsteoretiker accepterat tanken om det socialas centrala roll och en del har t.o.m. inkluderat socialiteten i den evolutionära processen (vilket kallas gruppselektion). En stark social och politisk trend i dag är förknippad med idén om etnisk och sexuell identitet och identitet överhuvudtaget. En mänskans identitet anses vara grundad i den etnisk-kulturella bakgrund som hon vuxit upp i och som hon därmed, som man antar, identifierar sig med. Den etnisk-kulturella bakgrund antas utgöra den kulturella värdegrund som individen känner sig hemma i och i vars termer hon förstår världen.

Vi har här ett komplex av förvrängda och förträngda begrepp, där ett av de mer fatala är den så gott som universella föreställningen att moral handlar om värderingar. Den här förvrängda idén är i stort sett lika utbredd som föreställningen om kollektivet som den högsta, moraliska instansen och det är naturligt eftersom vi har att göra med två sidor av samma förvrängning.

Det förbluffande är att man accepterar idén om det kollektivs centrala roll även om det inte finns någon forskning som skulle visa att kollektivitet verkligen har den här avgörande rollen som den sedan Hegel har tillskrivits. Det som händer med forskning kring kollektivitet brukar vara två saker: antingen helt enkelt utgår man ifrån att kollektivet är språkets och moralens ursprung och spinner vidare på den här 'självklara sanningen' eller, och det här är intressant, så helt framt påstår man att förståelsen mellan två människor är en social tilldragelse. Då jag och du talar med varandra så uppfattas det här i dagens filosofi och psykologi vara 'någonting socialt'. Man tolkar helt enkelt allting som är mänskligt som socialt. (Det här gör man allt som oftast utanför vetenskapliga sammanhang också.)

Varför gör man det? Bland annat därför att det annars uppstår helt oöverstigliga, filosofiska problem som jag inte kan gå in på här. Man sopar undan de här problemen genom att utgå ifrån det 'självklara faktumet' att allt det goda mänskliga är socialt till sin natur. Vilken fantastisk strategi! Men huvudskälet till idén om socialitet är nog att den förtränger våra samvetssvårigheter med varandra och därmed ger en skenbar lindring i smärtan.

Om man litet tänker efter så är det helt bisarrt att uppfatta mötet mellan två människor som något socialt. Ibland ser filosofer och psykologer det bisarra här och då kommer de med en intressant kvalifikation: de säger att ett möte mellan ett jag och ett du är privat, subjektivt eller inter-subjektivt. Folk brukar också till vardags tänka i de här banorna: 'Får jag tala med dig privat?' 'Privat'? Det finns saker man sköter privat men att tala med en annan mänska hör inte till dem. Men av det här följer inte att ett samtal mellan ett jag och ett du skulle vara någon social, offentlig tilldragelse heller. Då jag och du talar med varandra så är det vare sig privat eller socialt, men den här omständigheten kan varken filosofin eller psykologin hantera, och inte är det bättre på andra håll heller.

En annan sak att notera är att filosofin är helt oförmögen att beskriva relationen mellan det den kallar socialt och det den kallar privat. I vissa fall uppfattas två människor som talar som något socialt – ibland som något privat. Den här dunkelheten beror på att begreppsparet privat-offentlig (liksom begreppsparet individuell-social) är poler i ett och samma synsätt som jag ska försöka belysa litet.

Det som systematiskt försvinner i den kollektiva bilden är en förståelse för vad jag i olika sammanhang har kallat för jag-du relationer och jag-du förståelse. I stället tar man, filosofer och andra, för givet att allting mellanmänskligt på något luddigt sätt är socialt – eller då i en lika luddig mening privat. Varför undviker filosofin att ta upp jag-du förståelsen för att i stället vara egocentriskt och socialt orienterad?

Om man läser psykoterapeuters kliniska berättelser så blir källan till människors galenskap och förtvivlan tydlig – om det nu skulle vara otydligt för någon: det är relationer mellan föräldrar och barn, mellan syskon, och mellan äkta hälfter, som driver människor till vansinne, missbruk, mord, osv. Förutom psykoterapeuters berättelser kan man också tänka på tidningsnotiser som 'Berusad man sköt sin familj och sig själv', 'Mor dödade sina barn', 'Ung man knivhögg sin far', osv. Våra största svårigheter uppstår i jag-du relationer.

Vår kollektiva tolkning av de här tragedierna och det här vansinnet är lika vansinnig som vansinnet självt: vi tenderar att uppfatta dem som extrema fall som inte har med 'oss andra' att göra. Mellan de här extrema fallen och oss 'normala' människor föreställer vi oss gärna en gräns: gränsen mellan det normala och extrema. Den här gränsen är verkligen magisk för den avlägsnar den fara som det extrema utgör för normaliteten. En del människor är helt galna men – *simsalabim* – vi andra är helt normala.

Den här inbillningen om det normala är förstås, ja; helt vansinnig, men jag ska ändå helt kort antyda vilka slags fiskar det är som osedda simmar i normalitetens vatten. Tänk er alla goda munkar, präster, pastorer och andra församlingsaktiva som i århundraden har förgripit sig på barn. Samma goda pastor som håller åldringars och döende människors hand i sin och ger guds välsignelse; samma goda pastor har i hela sitt liv förgripit sig sexuellt på barn och ingen har märkt någonting. Man säger; 'Kan det vara sant? Han var ju en så god och rar mänska.' Hur många sådana goda och rara människor är det som finns inom det normala? Och hur många är det som inte är fullt så hänsynslösa, eller som är mer rädda för att bli upptäckta, och som därför inte *vågar* förgripa sig på andra – åtminstone i sexuell mening och åtminstone i normala omständigheter? Det jag vill säga är att det inte finns någon skarp gräns som skiljer åt de normala ifrån de helt hänsynslösa och galna. En annan observation: det man i kollektivet menar med att vara snäll och hygglig har ingen moralisk relevans. Men här måste vi förstås förstå moral på ett sätt som avviker ifrån dess vanliga, sociala betydelse.

Hur ofta läser man inte om folks bestörtning då de får reda på att, säg, ett barnhem som upprätthållits av en grupp 'omtänksamma, självuppoftande snälla tanter' i själva verket har varit ett helvete för barn? Hur många 'snälla tanter och farbröder' är det som har ordnat det till – om nu kanske inte direkt ett helvete – men ett alldeles jävligt liv för barn? Hur vanlig är den jävligheten som inte riktigt täcks ordna till det med ett helvete för barn men nog med ett alldeles jävligt liv? Det finns en hel massa alldeles hyggliga människor som skapar sådant, och kollektivet är blint för det jävliga. Till och med seriemördare som åkt fast för att ha mördat tiotals kvinnor har ofta av grannskapet beskrivits som 'helt vanliga, hyggliga människor'. Den vanliga, 'normala', jävligheten är ännu mer osynlig. Sådan är vanligheten.

I kollektiviteten jäser det av aggressioner, förtvivlan, rädsla, ångest, skuld, skam, osv., och de här 'känslorna' – eller existentiella tillstånden – tar sig en mängd olika former, men låt oss se på dem ur nationalismens perspektiv. Som alla vet, så är det bästa sättet att skapa enhet i ett kollektiv att peka på en yttre fiende. Om Ryssland verkligen skulle börja bete sig hotfullt mot EU – och folk skulle börja tro på det allmänt – så skulle en hel del människor börja få en 'vi EU'-känsla. Ett hot riktat mot nordiska länder skulle säkert kunna ge upphov till en 'vi nordiska länder'-känsla.

Det är förstås klart att 'vi finländare'-känslan är den 'vanliga' nationalkänslan, som kommer fram i ishockeymatcher, krig, och sådant. Men den kollektiva identifikationen slutar ju inte där. Vi har åbobor, savolaxare, österbottningar, Helsingforsbor, finlandsvenskar och finnar, stadsbor och landsortsbefolkning – och korpobor och nagubor.

Men inte slutar identifikationen där. Låt oss ta Korpo som utgångspunkt då vi nu befinner oss där. Låt oss anta att vi har korpobor 1 och korpobor 2. Inom korpobor 1 har vi de som hänger ihop med familjerna A, B och C, och de som hänger ihop med familjerna D, F och E. Vi har korpobor 1ABC och 1DEF.

Låt oss ännu föreställa oss att det inom den lilla kretsen av korpobor som utgör 1ABC, finns två systrar som p.g.a. något gräl vägrar så mycket som tala med varandra. Det här är ju ganska så normalt eller hur? Inom den lilla kretsen har vi sedan de som tar parti för, är vänner med, som det heter, den ena systemen och de som är vänner med den andra.

Men inte slutar identifikationen här. Systrarna är splittrade i sin själ. Någonstans i sig har de en kärlek som, om de öppnade sig för den, skulle leda till ett slut på fiendskapen. Men systrarna har också ett mörkt hat i sig och det är det här hatet som är mest styrande. Systrarna är i grunden schizofrena. De är s.a.s. inte eniga ens med sig själv. Det som driver dem till identifikation är att de vill hitta andra människor som kan *stöda dem i deras hat*. Varför? De har så mycket kontakt med sitt samvete att de känner att deras hat är oförsvarbart. Men de vill inte hörsamma sitt samvete. I sin samvetsångest behöver de stöd. Därför vill de hitta en identifikation. 'Den' i mig som hatar är ensam och behöver någon annan som är likadan. Den i mig som älskar är annorlunda. Kärlek är att öppna sig för en annan; identifikation är att söka någon som är likadan. Det här är en hopplös strävan och en del av den här hopplösheten visar sig i identitetstänkandets omöjlighet och i det aggressiva krav på likhet som är förbunden med omöjligheten. (Rasism är en form som det här kravet tar sig.) I sista ändan blir det så att 'ingen i hela världen förstår mig!' Det är i den här hopplösa driften efter identifikation som vi stöter på allt ifrån EU-känsla till den splittrade individen: kollektivets minsta enhet är det schizofrena jaget.

Det som kan sägas om de här systrarna kan, i *mycket varierande grad*, sägas om alla människor. Det hat – och aggressioner, förtvivlan, rädsla, ångest, skuld, skam – som jäser i oss riktar sig, igen i varierande grad, utåt och söker ett objekt (den riktar sig också inåt men jag går inte in på det mer än vad som behövs för min framställning här). Samtidigt blir den bortträngda kärleken förvanskad till ett begär efter identifikation. Man vill att de andra ska vara 'som jag', så att deras komplex av existentiella tillstånd inte hamnar på tvären med mina. För även om den andra vill fly sitt samvete lika mycket som jag vill, så har vi svårt att finna identifikation om vi är 'för' olika. En olikhet i den andras kulturella bakgrund kan tillåta henne att säga saker som 'stör' min samvetsflykt. Om hon t.ex. har en mycket negativ syn på att dricka alkohol så kunde det störa min eventuella tendens att 'lindra' mina problem genom att dricka. Men identifikationer lyckas förstås aldrig oavsett de är ute efter etnisk, religiös, socialklassrelaterad, sexuell eller annan identitet. Det räcker inte ens om man är två gummor från Korpo som är systrar, för vi är alla – mer eller mindre – splittrade i själen. Identitetslängtan är en följd av den bortträngda kärleken.

Men också om identifieringen aldrig kan lyckas så utgör den ändå ett slags begär efter gemenskap. Med gemenskap menar jag alltså en ständighet som bottnar i förträngd kärlek: en icke-älskande dragning till andra. Mannen som inte kan låta bli att trakassera sin frånskilda fru har ett *påfallande* begär efter gemenskap. Begäret är påfallande därför att det inte stöds av någon allmänt accepterad värdering i kollektivet – 'inte längre' borde jag väl tillägga. Den dragning som ett cocktailparty utövar är en vanligare form av begär efter gemenskap.¹ Och gement nog hittar man gärna någon i vars sällskap man kan 'vänkskapligt' ironisera över de andra på partyt. Om man är mer naivt lagd kanske man tycker att gemenskapen på fester är den bästa gemenskapen som finns. Även så, får man i något skede ett behov att dra sig tillbaka för att slippa alla människor runt omkring en. Det är nämligen ansträngande att upprätthålla den förträngning som gemenskapen bygger på. Vi dras till varandra av kärlek men då vi inte står ut med den tar vi till det gemena. Det gemena måste upprätthållas men det måste också hållas i schack så det inte blir 'för' gement och att göra det här är en ansträngande balansgång.

Andra sidan till längtan efter gemenskap är alltså flykten till ensamhet. Man vill 'bort' från kollektivets aggression. Den här dragningen till ensamhet vill man gärna misstolka som ett uttryck för 'det unika' i varje mänska. Trots att gemenskapen anses vara det allra högsta värdet, är alla ändå måna om att vara unika och inte 'bara en i skocken'. Man vill absolut vara med i skocken och samtidigt absolut inte vara 'bara' en i skocken. Föreställningen att man är unik är på ett mysteriöst sätt ett 'lika högt' värde som den sociala gemenskapen. För den som är helt insyltad i det här tänkesättet känns det här förstås helt naturligt. Om det är 'filosofiskt sett' egendomligt så kvittar det, tänker man. Det jag vill försök visa är att det handlar om en samvetsflykt.

Det sociala och det privata är sidor av samma synsätt – men den här omständigheten är för det mesta förträngd och blir därför inte insedd.

Kollektivets 'bra känsla', gemenskapskänslan, inbegriper en eufori; en känsla där man är 'utom sig inom sig'. Andra sidan till gemenskapens eufori är det mörka hatet mot 'dem'; mot naguborna, ryssarna, islamisterna, patriarkatet, feministerna...

Euforin är oupplösligt förbunden med hatet. Tänk er en skock HIFK-anhängare som efter en vunnen match går 'lyckliga' omkring på stan, bjuder öl åt främlingar, sjunger och hejar, är kort sagt överlyckliga. Sedan just innan de ska skiljas för att gå hem så råkar de på några

HJK-anhängare. Det blir slagsmål och grov misshandel. Den 'stora lyckan' vänds till mörk aggression p.g.a. några irriterande ord. Men förstås vore det missvisande att beskriva det så. För det mörka hatet fanns redan inbegripet i den 'stora lyckan'. Hur kan man veta det? Den här frågan verkar helt motiverad och att det förhåller sig så pekar på hur inskränkt vår sedvanliga, kollektiva förståelse för varandra är. Det är nämligen självklart att om HIFK-anhängarna verkligen hade varit lyckliga i någon moralisk, d.v.s. samvetsrelaterad, mening så skulle de inte ha blivit irriterade och inte känt aversion. Mänskor som är lyckliga i den här meningen går inte att provocera till våld. Mänskor som ser varandra i kärlekens ljus blir inte provocerade av löjliga plattityder uttalade om ett fotbollslag.

De saliga minerna av eufori som man såg på Obamas och Trumps valmöten kan på en sekund förvandlas till urskillningslös aggression. Vi vet från Jugoslavien, Rwanda, Indonesien, och otaliga andra ställen hur långt den här aggressionen kan gå. Men också då aggressionen inte förorsakar folkmord så är den närvarande och skapar en kollektiv anda; m.a.o. en aggressiv, till viss del uteslutande och en annan del inneslutande anda som har starka inslag av eufori. Uteslutande-inneslutande slutenhet är kännetecknande för den kollektiva euforin.

Ett sätt att få tag på eufori-aggression komplexet är att tänka sig den amerikanska andan; den där vulgära, påflugna, stökiga, högljudda och aggressiva stämningen; 'good feeling'. Nu är det så att vi européer och finnar och finlandssvenskar är exakt lika fastvuxna i en kollektiv stämning som amerikanerna och en del av den får vi tag på genom att reflektera över vår specifika avsmak för 'det amerikanska' – de av oss som har den. Och så kan vi också tänka på den avsky vi har för nagubor, stadsbor, lantisar, finntuppar, hesasvenskar osv.

Den kollektiva andan skapar också idéer som är just så korrupta som den kollektiva andan. En av de värsta idéerna är säkert den nationalistiska idén att för sitt hemland kan man göra vad som helst; det är alltid 'rätt'. 'Right or wrong; it's my country' som man säger.

Men i själva verket är all 'information' som frodas i det kollektiva korrupt och förblindad. Om sloganen 'jorden är rund' skulle figurera i någon kollektiv rörelse så skulle den därmed vara förknippad med någonting korrupt. Den avsky mot sanning som hör hemma i den kollektiva andan gör att det är möjligt att göra hur absurda påståenden som helst och de kan ändå komma att tas på allvar i det sociala. Det är ingen ände på sådana lögnar i offentligheten, men låt mig ta upp ett speciellt fall.² Jag tar upp det här fallet för att visa hur nattsvart lögnen är i det kollektiva och för att visa att kunskap inte räddar oss från lögnens grepp.

Den italienska 'stjärnkirurgen' Paolo Macchiarini hade, förutom att han ljög om sina forskningsresultat, en fullständigt alkemistisk kirurgisk teori. Ändå blev han trodd av många mycket lärda personer. Han opererade in plaströr som skulle ersätta förstörda partier av mänskors luftstrupar. Det som förmodligen gjorde kolleger, vetenskapliga journaler och institutioner som Karolinska institutet, benägna att tro på Macchiarini kan inte förklaras enbart med att han var skicklig på att tala omkull folk. Förstås var hans retorik också viktig; han sade att rören han opererade in var av 'specialplast' som han kallade nanoplast. Wow! Nano...det låter avancerat. Dessutom preparerade han dessa nanoplaströr med stamcellslösning. Det låter som om vi hade anlänt till den biologiska grundforskningens kärna här. Men hela den här 'teorin' är alltså rena rama hokuspokuset.

Den för oss intressanta frågan är: hur kunde vetenskapligt högt utbildade personer gå på sådant nonsens - även efter att några modiga forskare påpekade för ledningen för Karolinska institutet att Macchiarini talar strunt? I en dokumentär om fallet Macchiarini sade flera personer att de tror att Macchiarini lyckades därför att han är en karismatisk person. Vad betyder det här? Hur kan en lögnare vara karismatisk? Min point är att 'karisma' består av 'förmågan' att väcka till liv den kollektiva euforin. Den karismatiska personen väcker till liv en eufori i sin sociala krets, i det kollektiv hon hör hemma i, och eufori är en stämning som är förträngd, vilket på sätt och vis är värre än lögnaktighet.

De få som motsatte sig Macchiarini blev betecknade som motståndare och de ignorerades, mobbades och – i de fall det var möjligt – bestraffades. De människor som Macchiarini gjorde sina operationer på dog en efter en men det ignorerades och bortförklarades. Dessutom hänvisade man till de 'fantastiska utsikter' som man tyckte låg inom räckhåll: 'inget stort har någonsin gjorts utan misslyckanden och bakslag'. Att människor dog karakteriserades av Macchiarini och hans anhängare som 'bakslag'! Man kunde säga att graden av maskopi med det macchiarinska visar sig som en minskande insikt i det groteska med att uppfatta människors död som bakslag.

Vi har här ett typfall av berättelsen om kejsaren utan kläder. I motsats till vad som sägs i sagan hjälper det tyvärr inte om barn eller visseblåsare pekar på lögnen. Orsaken till att man inte såg att kejsaren inte har kläder var inte att man hade för dåliga glasögon eller inte kände till den senaste modekatalogen. Orsaken var den att man gick med i den allmänna euforin. Om man har sett att kejsaren är naken och att Macchiarini är en bluff så är det en ännu en ganska gravt förträngd 'insikt'. Det är därför som vetenskapsmän, journalister och politiker, liksom vi alla, på nytt och på nytt går på helt idiotiska idéer. Och varje gång är man lika förvånad: 'Hur kunde USA och Storbritannien ljuga så fräckt och påstå att det fanns massförstörelsevapnen i Irak!' Och nu tutar man på alla håll ut om 'Rysslands aggressioner' utan att bry sig om att Ryssland är nästan omringat av Natobaser.

Att nå en insikt i sådana här frågor är att börja inse vad det är som gjorde en benägen att gå på idiotierna. Den första insikten är *att man har gått med i en kollektiv eufori* och att det är därför man har tappat sin förståelse. Den andra insikten handlar om *att inse varför man ville gå med i den kollektiva euforin* och att bli klar över *vad det är som gör oss så benägna att se oss själva som kollektiva* överhuvudtaget; varför vi så gärna vill tänka att socialiteten är vår 'andra natur' - som Hegel uttryckte det - utan att se problemet med det här.

Det finns en mängd viktiga insikter att göra om vår drift in i det kollektiva och jag kan inte gå in på dem här. Det som jag vill peka på i det här sammanhanget är vår ovillighet att förstå kollektivitetens roll; vi förtränger det; håller det hemligt. Det är det här som skapar vår dragning till hemlighetsmakeri; till det fascinerande med det hemliga; med hemliga sällskap med hemliga ritualer, föreskrifter och planer, mordmysterier, etc. Ritualer och traditioner är konstituerade av hemlighet, det må sedan vara fråga om Frimurarnas ritualer eller de ritualer som ingår i bröllop, begravningar, nattvard och dop. Vi har en hemlig dragning till kollektivitet och hemligheten handlar om att förtränga jag-du förståelsen. Heidegger säger med längtan i tonen att en hemlighet råder blott om man inte ens är medveten om att en hemlighet råder. Han sukter tillbaka till den tid då hemligheterna var hemligheter; då kollektiva stämningar uppfattades som gudomliga ingivelser.

Vårt missriktade begär efter det kollektiva; efter gemenskap, visar sig redan på barnens saftkalas då föräldrar och barn gör upp och lag och spelar fotboll. Knappt har spelet kommit

igång innan man börjar 'vänskapligt' gnabbas med varandra, dvs. mobba varandra: 'dom har inte ännu märkt att bollen är rund'. Den här aggressiva, mobbade tendensen är den ena sidan i känslan av gemenskap. Det är lätt att bedra sig själv här och inbilla sig att gemenskapen inte inbegriper någon aggression. Det är lätt därför att gemenskapen är en förträngning; den tränger undan den kärlek som vi också har för varandra – men den här kärleken innehåller förstås ingen aggression och ingen lust att mobba. Man vill också gärna inbilla sig att den andra sidan i gemenskapskänslan, den euforiska 'utom sig'-känslan, är sympati eller kärlek. Men kärlek har ingenting med eufori att göra – det är bara vi som tenderar att frestas av den föreställningen.

Låt mig försöka klargöra relationen mellan den förträngda kärleken och aggressionen genom ett exempel som kanske är lättare, nämligen föräldern som kör över sitt barn 'i bästa välmening'. Föräldern vill inte se maktbruket och aggressionen i sin handling utan säger sig själv att hon agerar med barnets bästa för ögonen. Och förstås har föräldern kärlek för sitt barn, men den kärleken har hon övergivit och förträngt då hon kör över sitt barn. I den här förträngningen förvränger hon innebörden i sitt handlande mot barnet så att hon säger sig själv att hennes handling inte alls är aggressiv utan ett uttryck för hennes kärlek och omsorg. - Sådan här är svårigheten med att få syn på relationen mellan aggression och kärlek – liksom svårigheten att se relationen mellan eufori och kärlek.

I ett föredrag som Carl Gustav Jung höll i England strax före andra världskriget får vi en bra bild av hans syn på kollektivitet:

När jag är i Tyskland tror jag själv på nazismen. Jag förstår den helt och hållet, jag vet att den måste vara som den är. Man kan inte motstå den. Jag känner högt utbildade tyskar som var precis lika förnuftiga som jag tycker att jag är och som ni tycker att ni är. Men en våg har svept över dem och sköljt bort deras förstånd och då man talar med dem måste man medge att de inte kan göra någonting åt det. Ett obegripligt öde har fångat dem, och det går inte att säga om det är rätt eller fel.

Det är så här vi alla vill tro om vår dragning till det kollektiva. Den nazistiska kollektivismen är inte speciell därför att den är en kollektivism utan därför att den är nazistisk. Då man försöker förstå dragningen till det kollektiva så måste man göra det klart för sig att människor är dragna till olika sub-kollektiv och att den kollektiva andan varierar. En samling avant-garde jazz freakar är ganska annorlunda än samling Halla-Aho anhängare, osv. Det viktiga här är att se sin egen benägenhet.

Den kollektiva andan är alltså aggressiv och euforisk. Det här betyder förstås inte att alla kollektiv är likadana i de här avseendena. Men då den kollektiva andan är aggressiv-euforisk så är dess grad av aggression-eufori obestämd. 'Provokationer' har en oförutsägbar effekt på ett kollektiv.

De allra värsta och grymmaste handlingarna mot människor har alltid gjorts 'med omsorg om det gemensamma goda' särskilt den gemensamma säkerheten – och den här 'altruismen' ingår i samma förståelseperspektiv som 'egoismen' på ett liknande sätt som heder och skam utgör polerna i ett och samma synsätt. Det som är utestängt, förträngt, är jag-du förståelsen. Vår

kollektivitet med alla sina traditioner och riter är en häxkittel av våra svårigheter med jag-du relationer; de relationer som betyder mest för oss och som kan göra oss galna. Våra kollektiva riter är lika galna som våra svårigheter med varandra. För att för korthetens skull ta ett litet lättköpt exempel: tänk bara på hedersmord. Eller på vår tidigare tradition: två vuxna människor 'fick' bo ihop enbart om det var gifta. Absolut galet!

Det är i den här häxkitteln som den mörka energin, kollektivets aggression och eufori, föds. Den föds inte som nationalism, etnisk identitet, sexuell identitet eller någonting sådant. Den föds som ett ur-sinne som uppstår av att man inte 'vågar' vara öppen med en närstående mänska samtidigt som man inser – och avlägset känner – att det vore det viktigaste som finns i livet. Det finns en insikt om någonting som är ofattbart meningsfullt och samtidigt oändligt skrämmande. Man tar avstånd, håller varandra på avstånd, men eftersom man inte heller kan ignorera varandra förvankas kärleken till ett beroende. Man mobbar, hotar och skriker åt människor man säger sig älska. Man förefaller vara helt likgiltig för sin äkta hälft men går i bitar om hon träffar någon annan. Man struntar i sina barn och säger sedan med sentimental ton: 'Jag gjorde allt för er'. Det är ur det här slagets konflikter som kollektivets 'valutamarknad' av makt, manipulation, skuld, skam och ångest uppstår.

Kollektivitet är skillnaden mellan ett tillstånd utan kollektivt tryck (som t.ex. mobbning) och att följa sitt samvete. Tänk er ett tillstånd där vi inte skulle ha någon kollektivitet och därmed inga former av straff alls; inga normer, inga värderingar, ingen mobbning, dvs. social utfrysning, och inga lagar. Vi skulle ha ett totalt kaos. Om vi skulle vara hänvisade till folks benägenhet att följa sitt samvete så skulle vi få ett helvete. Den sociala ordningen är en ordning som upprätthålls, inte med samvetet, utan med våld, hot och straff. Den sociala ordningen struntar i samvetet. Den s.a.s. säger: 'Tänk och tyck vad du vill i ditt stilla sinne men om du inte följer våra normer och lagar så går det mycket illa för dig.' Det här inbegriper att man inte får förlöjliga kollektivets värderingar och normer heller. De utgör kollektivets moral, som i sin tur bygger på lögnen att den är 'det goda'. - 'Orsaken' till att vi har en kollektiv moral är förstås nog att vi har ett samvete – annars skulle vi inte bry oss om det helvete som skulle uppstå utan kollektiv moral. Man kunde säga att den kollektiva moralen rycker in där vi inte bryr oss om det goda – om att vara kärleksfulla: den kollektiva moralen hotar, straffar och mobbar. Det onda består, helt uppenbart, inte i att upprätthålla en kollektiv moral utan i att tro att den här moralen är 'det goda'. Tyvärr är det så att i samma utsträckning som den kollektiva moralen behövs vill vi också tro att den är uttrycket för det goda. (Jag hoppas det är klart att jag inte talar för att avskaffa kollektiv moral.)

Kollektivets lögn har karaktären av helighet. De olika 'heligheterna' krigar med varandra och – som jag har antytt – med sig själva. Den kollektiva strukturen man-vi innefattar från första början 'de'. 'Vi' är från början också 'de'. Fiendskapen finns i oss själva, riktad mot oss själva. Det är vad jag menar med den fundamentala schizofrenin. Men schizofrenin är inte, kan inte vara, ofrånkomlig.

Som vi alla vet, är religion, etnicitet och nationalkänsla starka anknytningspunkter för den kollektiva andan, men de är inte grundorsaken till kollektivitet. Det är vår hopplösa flykt undan samvetet som skapar kollektiviteten.

Är vi då mer individualistiska och mindre kollektiva nuförtiden än vad folk var tidigare? Ja, som jag sagt är individualism och kollektivism polerna i ett och samma perspektiv. Dialektiken mellan individualism och kollektivism är annorlunda i dag än för tvåhundra år sedan. Men begreppet 'mer individualistisk' har inte någon tydlig mening. I en viss mening är

dagens människor mycket mer slavar under kollektiva trender än någon tidigare generation. Tidigare skötte man sitt, gick till gudstjänsten, höll käften och gjorde annars vad man ville. I dag blänger folk hysteriskt och ängsligt till höger och vänster – särskilt till höger – för att se om de gör 'rätt'; om de har rätt grejer, rätt musik, rätt mat... Vi är också i dag mycket lydigare och fogligare inför makten än folk var tidigare. Inga bondeuppror här inte. Men i en annan mening är människor förstås mer fria i dag än människor var på 1800-talet. Någon summering är inte möjlig.

Alla tider har sina problem och vi vet ur historien åtminstone en del av de värsta problemen med vårt förflutna. Kan man säga någonting om dagens läge? En sak som slår mig är att vi i västvärlden i dag har mer makt än någonsin tidigare: makt att utöva inflytande och kontroll, materiella resurser, information, övervakning, osv. Samtidigt lever vi i illusionen om att kunskap ger frihet och jämlikhet – och att vi i dag skulle leva våra liv i enlighet med ett större mått av kunskap än någon tidigare generation.

I en viss mening har vi mer kunskap i dag än man hade tidigare men det här är irrelevant. Vi är exakt lika inbiliska som människor alltid har varit. Om vi vill tro på något helgalet – som Macchiarinis operationer – så gör vi det lika lätt i dag som tidigare. Ingen expertis hjälper här. Vår inbilskhet innefattar illusionen att vi inte är det. Det här tillsammans med vår tendens till en ohämmad arrogans där alla tänker att de har rätt: eller åtminstone att de har rätt till någonting som har getts det absurda epitetet 'egen sanning', är bekymmersamt. Vår illusion om att vara så individuella då vi i själva verket är lika kollektiva som alla människor före oss skapar ett slags hyperkollektivitet och hypernationalism; en kollektivism som är totalt blind för sin skockmentalitet. Förr gjordes fruktansvärda, kollektivt drivna saker i guds namn, och gud kunde också uppfattas som straffande. I dag görs fruktansvärda, kollektivt drivna saker i kunskapens och vetenskapens namn och vem kan, i den rådande andan, rätta till dem?

En viktig detalj i vår tids problem är att vi inte förstår vad organisationer är för någonting. Ofta litar vi mer på organisationer än på individer. Det här är helgalet. I den utsträckning som en organisation fungerar som organisation så är den helt kollektiv. De som leder den uppfattar sig inte som personligen ansvariga för organisationen utan som opersonliga representanter för organisationen. Allt som sägs och görs 'bör' göras i organisationens intresse, vilket innebär att all 'information' och alla uttalanden som görs i organisationens namn är lögn; ibland helt vanlig lögn som ledarna är medvetna om; ibland lögn som uppstår ur förträngning och som ledarna själva tror på. Organisationer gör enbart sådant som gynnar dem. En organisations 'moral' är en urvattnad form av den kollektiva moralen; ett slags psykopatisk moral. Men i motsats till människor, har organisationer inget samvete så de har egentligen ingen moral alls. För om den kollektiva moralen tappar sin relation till samvetet så tappar den sin moraliska förankring. Vi borde tygla alla organisationer – särskilt multinationella storföretag.

Det jag har försökt peka på här kunde också uttryckas så att kollektiva värderingar är korrupta (att säga 'alltid' skulle alltså vara ett slags missförstånd) på ett motsvarande sätt som organisationers målsättningar är det. Då man lever efter värderingar skjuter man över sitt eget ansvar – sin samvetsrespons på en annan mänska – på de värderingar som antas rättfärdiga ens handlande. Vi tänker och säger: 'Så här har vi gjort alltid; det är en del av vår värdegrund och jag följer den.' En omständighet som kan göra oss blinda för det korrupta med värderingar är att alla idéer i kollektivet inte är lika korrupta. Till exempel är tolerans mycket bättre än intolerans. Men trots det här är tolerans en uppenbart rutten inställning. Vem är jag att tolerera andra människor?

Kollektiviteten handlar inte om gruppfenomen. Vi har en stark dragning till att uppfatta oss själva och våra relationer till varandra i kollektiva termer. Ja, som jag har antytt, är kollektiviteten någonting som uppstår ur våra svårigheter med varandra. Jag skulle se det som vår moraliska mission i livet att inse kollektivitetens roll. Det här betyder att vår moraliska mission i livet är att försöka stå i en samvetsrelation till människor och att inte någonsin gå med på att ställa sociala värderingar, vilket betyder samma som 'värderingar' rätt och slätt, ovanom den här samvetsrelationen.

Med upplysningstänkandet tog vi kanske ett litet steg bort från de religiösa illusionerna. Hur ska vi komma bort ur en kollektiv illusion om individualism och om kunskapens och vetenskapens frälsande betydelse?

- 1 Någon kanske här invänder: 'Det är ju fråga om två helt olika saker!' Jag kan inte här gå in på olika strategier för att missförstå så jag nöjer mig med att säga: Ja, det *borde* ju vara fråga om två väldigt olika saker. Det sorgliga är att de ofta inte är så olika utan att både ens nära relationer och sociala liv präglas av en dialektik mellan begäret att träffa 'intressanta' människor (d.v.s. människor man kan identifiera sig med) och avsky för människor (som är ett projicerat själväckel): 'Usch! Vi går bort härifrån. Här är en massa människor.'
- 2 Det dubiösa med den diskussion som omger uttrycket 'alternativa fakta' som användes av Donald Trumps rådgivare Kellyanne Conway är att man försöker få det att framstå som om enbart Trump och hans stab skulle syssla med att förvränga verkligheten.